

Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarasılığı ve Disipliner Ayrırımları Yeniden Düşünmek

Koray Değirmenci¹

Özet

Disiplinlerarasılık giderek daha da popüler ve yaygın hale gelen kuramsal ve pedagojik bir yaklaşım ve akademik pratikler bütünüdür. Disiplinlerarasılık belirli kuramsal, pedagojik ve kurumsal faaliyetlerin genel adı olmakla birlikte, aslında disiplinler ayrırımlara radikal bir etki yapmış ve farklı disiplinlerin kendi epistemolojik ve yöntemsel sınırlarını yeniden tanımlamasına yol açmıştır. Aynı zamanda disiplinlerarasılık, kendi sembolik ve kurumsal sınırlarını yer yer katı hatlarla çizmiş akademik cemaatlerin yapısını da kökten bir biçimde etkilemektedir. Bu çalışmada, giderek daha da popüler ve etkili bir hale gelen disiplinlerarasılık kavramı disiplinler ayrırımların görece uzun tarihi bağlamında tartışılacak, kavramın farklı tanımları ve farklı bağlamlarda kavram üzerine sorunsallaştırmalar eleştirel bir analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Disiplinlerarasılık, Disipliner Ayrırımlar, Postmodernizm, Sosyal Bilimler, Metodoloji.*

Revisiting The Issue of Inter Disiplinaryity and Disiplinary Distinctions in Social Scienes

Abstract

Interdisciplinary depicts a theoretical and pedagogical approach and a set of academic practices that has been increasingly more popular and widespread. Being more than a general term describing theoretical, pedagogical and institutional activities, interdisciplinary has radically altered the conception of disciplinary distinctions and caused various disciplines to redefine their symbolic and methodological boundaries. Moreover, academic communities are on the way of changing their symbolic and institutional territories, very solidly defined at times, upon influence of interdisciplinary. This article focuses on the concept of interdisciplinary with respect to the relatively long history of disciplinary distinctions and attempts to critically analyze the various definitions of and problematic points regarding the concept.

Keywords: *Interdisciplinary, Disciplinary Distinctions, Postmodernism, Social Sciences, Methodology.*

¹ Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.

Giriş

Disiplinlerarasılık, kavram olarak ilk ortaya çıktığı dönemde basitçe farklı disiplinlerin yöntem ve bilgi birikimini bir araya getirme yoluyla daha etkin ve verimli bir eğitim metodunu tariflemekteydi. Ancak bu yaklaşım, sağladığı çok perspektiflilik aracılığıyla zamanla farklı disiplinlerin epistemolojik kabullerini ve bilgi edinme yollarını sorgulamasına yol açmış ve radikal birtakım dönüşümlere sebep olmuştur. Dahası, disiplinlerarasılık sadece günümüz akademisi açısından değil, iş dünyası ve farklı profesyonel alanlarda da neredeyse bir anahtar sözcük haline almıştır. Üniversitelerde giderek yaygınlaşan disiplinlerarası programlar ve farklı akademik pratiklerde giderek etkisini ve önemini artıran disiplinlerarası yaklaşımla beraber, disiplinlerarasılık çağdaş eğitim ve yaklaşımlarda olumlanan bir nitelik haline gelmiştir. Ancak terimin çoğu kere kavramsal bir karışıklık yaratacak biçimde kullanıldığını ve basitçe farklı uzmanlık alanlarının yanyana getirilmesi şeklinde algılandığını görüyoruz. Diğer yandan, disiplin nosyonunun tanımı gereği kavramın belirli bir uzmanlık ya da uzmanlaşma pratiğini öngördüğü ve özellikle kurumsal düzlemde aynı uzmanlaşma pratiği ile beraber 'disiplinlerarası disiplinler' oluşturma eğiliminde olduğu da bir gerçektir. Bu, özellikle kurumsal anlamda kökleşmeye başlamış kültürel çalışmalar veya iletişim gibi alanlar için hayli doğru bir gözlemdir. Ancak disiplinlerarasılığın temel mantığı anlaşıldığında, bunun ancak görünüşte bir çelişki olduğu, disiplinlerarasılığın basitçe farklı disiplinleri, bu disiplinlerin sınırlarını ortadan kaldırarak yan yana getirmek olmadığı anlaşılacaktır. Bu yazının amacı sosyal ve beşeri bilimlerin disiplinlere ayrılmasının görece uzun tarihi ışığında, disiplinlerarasılığı sorunsallaştırmak, disiplinlerarasılık nosyonunun nasıl ortaya çıktığını ortaya koymak ve geleneksel disiplinler ayrımlarının sorgulanmasının somut bir pratiği olan disiplinlerarasılığın ortaya çıkardığı kurumsal saptamaları ortaya koymaktır.

1. Sosyal Bilimlerde Disipliner Ayrım

Disiplin terimi kavramsal olarak hiyerarşi ve iktidar nosyonlarıyla doğrudan ilişkilidir. Latince dis-ciplina sözcüğünden türeyen disiplin, öğrenme sürecinde bir tür usta-çırak ilişkisine gönderme yapmakta ve zorunlu olarak "bazılarının sahip olup bazılarının sahip olmadığı uzmanlaşmış ve değer atfedilen bir bilgi türünü ima etmektedir" (Moran, 2010: 2). Disiplin terimi bir anlamda belirli bir katılığı, hatta Frank'ın (1988: 100) deyiimiyle "paslanmaz çelik bir sandık içinde" muhafaza edilmişliği anlatmaktadır. Ancak disiplin kavramına yönelik etimolojik çaba, elbette ki kavramın epistemolojik ve ontolojik varsayımlarını, modern bilgi oluşum sürecindeki yerini ve kurumsal arka planını anlamamızı sağlamamaktadır. Bu çıkış noktalarını anlamak için disiplinler arasındaki ayrımların hangi temelde oluştuğuna bakmak gerekmektedir. Bu anlamda disiplinlerarası yaklaşım ve disiplinler arasındaki ayrımların ortaya çıkışı üzerine en popüler ve temel metinlerinden birisine dönmekte fayda var. Gulbenkian Komisyonu'nun Sosyal Bilimler'in yeniden yapılandırılması gibi iddialı bir misyonu yüklenen 1996 tarihli raporu (Wallerstein, 1996) aslında sosyal bilimlerde bir süredir somutlaşmış disiplinlerarası eğilimin geç kalmış bir manifestosu niteliğindedir. Disipliner ayrımları, Avrupa evrenselciliğini ve yönlemsel pozitivizmi topyekün reddeden bu manifesto, bilimsel bilginin çoğulcu bir temelde birleştirilebileceği yönünde bir inancı güçlendirmeye çalışmaktadır. Rapor temelde doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin arasındaki ayrımı tarihsel olarak takip ederek sosyal bilimlerin bugüne değin yaşadığı disiplinler bunalımının da izlerini sürmemize yardımcı olmaktadır.

Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden kesin olarak ayrılma sürecini gözlemek için felsefenin doğa bilimleri karşısındaki konumunu anlamak gerekir. Bu ayrılma sürecinden çok önce bugün idografik ve nomotetik olarak tanımladığımız alanlar seküler hakikatin keşfinde birer ortak olarak görülmekteydi. Ancak ampirik ve deneyci bilimsel pratik hem kurumsal hem de yaklaşım olarak giderek baskın bir yer aldıkça, felsefe doğa bilimcilerine neredeyse teolojinin yerini alan bir uğraş olarak gözükte. Bu bakış açısından felsefe test edilemeyen a priori savlarla işlemekte ve bu baskın bilimsel paradigmanın burun kıvrıldığı bir konuma indirgenmekteydi. Dolayısıyla 19. Yüzyıldan

başlayarak bilginin iki alana bölünmesi bu alanların seküler hakikatin kavranmasındaki ayrı ancak eşit konumunu ortadan kaldırdı ve bu eşitlik yerini bir hiyerarşiye bıraktı. Bu hiyerarşi kesin bilgi (bilim) ve hayal edilen hatta hayali bilgi (bilim olmayan) arasında hiyerarşik bir sınıflandırma oluşturdu. Nihayet 19. Yüzyılın başında bu hiyerarşi dilsel olarak da somutlaştı. Bilim terimi artık doğa bilimleri ile özdeşleşti (Wallerstein, 1996: 5).

Ancak disiplinlerin ayrışması sürecinde sosyal bilimlerin beşeri bilimler karşısındaki konumunu da belirtmek gerekir. 19. Yüzyıl boyunca ortaya çıkan birçok farklı disiplin kendisini farklı epistemolojik konumlarda var etmiştir. Bir uçta ampirik olmayan ve soyut matematik ve onun yanında doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji), diğer uçta ise beşeri bilimler (felsefe ve sanatsal aktivitelerin tarihini ortaya koymaya çalışan edebiyat, heykel, resim, müzikoloji gibi farklı alanlar) bulunmaktaydı (Wallerstein, 1996: 10). Bu iki uç arasında sosyal gerçekliklerin analizine yönelen tarih ve sosyal bilimler bulunmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta tarihin idiografik olmasıyla beşeri bilimlere yakınlığıyla, sosyal bilimlerin ise nomotetik olmasıyla doğa bilimlerine yakınlığıyla tarifiyledir. Doğa bilimleri tarafından bilimsel pratiğin dışına sürülen felsefenin sosyal bilimlerin disipliner olarak kendilerini tanımlamasında da karşılıklı içerecek bir biçimde öteki alanda olarak tariflendiğini görmekteyiz.

Raporda kesin tarihlerle verilen 1850-1945 aralığında sosyal bilimler disiplinleri arasındaki ayrımın hem baskın bilim paradigması anlamında hem de kurumsal anlamda sağlaştığı gözlemlenmektedir. Bu, aynı zamanda sosyal bilimlerin idiografik tarihsel köklerden kendisini tamamen arındırdığı bir dönemdir. Kendisini nomotetik alanda tarifleyen farklı sosyal bilimler disiplinleri (ekonomi, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi) kendi aralarındaki disiplinler ayrımları da alanlarına özgü bir takım temelleri vurgulayarak kesinleştirme ihtiyacı içindedirler: Ekonomistler piyasa mekanizmalarında ceteris paribus varsayımının geçerliliğine vurgu yaparak, siyaset bilimciler çalışma alanlarını formal yönetim yapılarına odaklanacak bir biçimde sınırlandırarak, sosyologlar ise ekonomistler ve siyaset bilimciler tarafından ihmal edildiğini düşündükleri, yeni ortaya çıkan sosyal alana vurgu yaparak kendi disiplinler sınırlarını çizmeye çalışmışlardır (Wallerstein, 1996: 31). Hem kurumsal hem de paradigmatik anlamda başarıyla kurulan bu disiplinler sınırları inşa etme sürecinin, 1945'lerden sonra krize sürüklendiğini söyleyebiliriz. Kuşkusuz 1945'lerden sonra sosyal bilimlerin yapısındaki değişimlerin dünyadaki siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlerle ilişkisinin detaylıca tartışılması bu makalenin amacını aşmaktadır. Ancak yine rapora dayanarak bu süreçteki temel bir takım dönüşümleri kısaca belirtmek gerekmektedir (Wallerstein, 1996: 33-36). Öncelikle ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan çok büyük bir ekonomik kazanımla çıkması, SSCB ile ABD arasında soğuk savaşın başlaması ve sömürge sonrası dönemin etkileri sayılmalıdır. Ayrıca, 1945'i takip eden yaklaşık 25 senelik bir süreçte üretim kapasitesi ve popülasyonun dünya tarihinde en yüksek düzeye çıktığını ve bununla beraber tüm insani faaliyetlerde bir büyüme olduğu söylenebilir. Son olarak dünyanın her yerinde üniversite sisteminin hem nitelik hem de coğrafi yayılım açısından genişlemeye başladığını ve profesyonel sosyal bilimcilerin bu genişlemeye muhabil sayılarının arttığını ve çeşitlendiğini gözlemlemekteyiz.

Raporun belki de en kritik ve toparlayıcı bölümü 1945 sonrası disiplinler ayrım krizinin öncesinde sosyal bilimlerin disiplinler ayrımlarının hangi temellere dayandığına ilişkin bölümdür (Wallerstein, 1996: 36). 19. yy'ın sonuna geldiğinde sosyal bilimleri biçimlendiren disiplinler ayrımlardan belki de en önemlilerinden birisi modern/uygarlaşmış' toplumları inceleme alanı ile (tarih ve bir önceki paragrafta anılan üç nomotetik sosyal bilimin incelediği) modern olmayan dünyanın incelendiği alandır (antropoloji ve oryantalist çalışmalar). Raporda bu iki alan içerisindeki ayrımlar da netleştirilmektedir. Modern dünyanın incelenmesi de kendi içinde geçmişin incelenmesi (tarih) ve bugünün incelenmesi (nomotetik sosyal bilimler) olarak iki ayrılmaktadır. Bu nomotetik sosyal bilimler de kendi aralarında keskin hatlarla ayrılmaktadır: Ekonomi piyasasının, siyaset bilimi devletin sosyoloji ise sivil toplumun incelendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Disiplinlerarasılığın Ortaya Çıkışı ve Farklı Sorunlar

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde birkaç farklı eğilim göze çarpmaktadır. Özellikle 1960'lardan sonra sosyal bilimlerde farklı disiplinler arasındaki entelektüel sınırlar gittikçe belirsizleşmekte, ancak kurumsal anlamda bu belirsizleşmeye göreli bir direnç gözlenmektedir (Wallerstein, 2004: 23). İkinci olarak, Batı dünyasını ve Batılı olmayan dünyayı inceleyen farklı alanlar arasındaki – daha doğrusu bu alanların ayrılmasını sağlayan – entelektüel farklılıkların giderek yok olması söz konusudur. Daha önce belirtildiği üzere özellikle 19. Yüzyılda disiplinlerin oluşma sürecinde modern/ 'uygarlaşmış' dünyayı inceleyen alanlar ile modernleşmemiş dünyayı inceleyen alanlar arasında keskin bir ayırım gözetilmekte ve bu ayırım farklı disiplinlerin hatta fakültelerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu ayırımın giderek kaybolma eğiliminde olduğunu görüyoruz. Diğer bir nokta ise, disiplinler arası ayırımın belirsizleşmesinde kültürün bir inceleme alanı olarak giderek daha belirleyici bir rol kazanmasıdır. Yerinde bir tanımla "önceden sosyal bilimlerin çeperinde bulunan alanlardan gelen yeni kuramsal etkiler" olarak tariflenen 'kültürel dönemeç' kavramıyla beraber "kültürel süreçlerin ve anlamlandırma süreçlerinin nedensel ve sosyal olarak oluşturuç rolünü" (Steinmetz, 1999: 1-2) vurgulayan kültür çalışmalarının disiplinler sınırlarını giderek belirsizleşmesinde önemli bir rolü olduğunu vurgulamak gerekir.

Alan çalışmaları ile başlayan ve giderek farklı disiplinlerin yöntemsel ve epistemolojik paylaşımı biçimine bürünen bu sürecin kuşkusuz basitçe bir bilgi paylaşımı olmadığını gözlemekteyiz. İnterdisipliner çalışmaların etkisini teörinin değişen tanımı ile açıklamak mümkündür. Günümüzde beşeri ve sosyal bilimlerde herhangi bir kısıtlayıcı tanım yapılmadan bahsi geçen 'teori', eskiden olduğu gibi disipline dayanan formlara gönderme yapmamaktadır. Disiplinlerarası yaklaşımın da yoğun etkisiyle bugün teori "disiplinler ötesi bir konum kazanmış olan belirli kuramsallaştırma türlerinin bir kombinasyonuna" (John, 1996: 29) gönderme yapmaktadır. Post-yapısalcılık, feminizm, semiotik, psikanaliz bu formlara verilebilecek örneklerdir.

Disiplinlerarasılığın temel ilkelerinden olan çok farklı alanlara duyarlı ve açık olma fikrinin tarihi aslında çok eskilere götürülebilir. Henüz antik çağlarda gerçek bilginin ancak çok farklı uzmanlık alanlarından beslenerek elde edilebileceği düşünçesinin var olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Aristo (1952: 161) iyi eğitilmiş bir kişinin kendisini belirli bir alanla kısıtlamaması gerektiğini, yaşamın bütün kaynaklarından beslenmesi ve beceri kazanması gerektiğini belirtiyordu. Ancak disiplinlerarasılığın bugün operasyonel olduğu haliyle modern bir kavram olduğunu ve doğrudan modern üniversite kavramıyla ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla disiplinlerarasılık daha önce belirtildiği gibi 19. yy'da Batı dünyasında gittikçe belirgin hale gelen disiplinler ayrışmalar sonrasında ve ona tepki olarak oluşan bir hareket, pratikler bütünü ve yaklaşımdır.

Disiplinlerarasılık genellikle belirli bir disiplinin analiz düzeyindeki sınırlılıklara ve bilginin karşılıklılık esasında kurulmasına referans gösterilerek tanımlanan bir olgudur. Örneğin, yaygın bir tanıma göre disiplinlerarası çalışmalar "tek bir disiplin ya da uzmanlık alanı tarafından layıkıyla ele alınmayacak kadar karmaşık ya da kapsamlı bir konunun ya da sorunun çözülmesine yönelik bir süreci" ifade etmektedir (Klein ve Newell, 1998: 3). Ancak bu tanım kavramın metodolojik özelliklerini açıklamaktan ziyade, işlevlerinden bahsetmektedir. Açık ki, farklı disiplinlerin kavramlarından ve yöntemlerinden faydalanmak, tek başına bir araştırmayı disiplinlerarası yapmaz. Stember'ın (1998: 341) ifadesiyle söyleyecek olursak, disiplinlerarası yaklaşım belirli bir konu üzerine farklı disiplinlerin ürettiği bilgilerin bütünleştirilmesini içerir. Ancak bu bütünleşme basitçe bir bütünleştirilmeyi ifade etmemektedir. Farklı disiplinlerin kullandığı bilgi, kavram, araç ve kurallar bütünleştirilme sonrasında bunların ayrı ayrı toplamlarından çok daha fazla bir çözümleme gücünün ortaya çıkarıldığı şekilde bütünleştirilmelidir. Disiplinlerarasılığa gücünü veren de bu yöntemsel manevradır. Bu anlamda çokça karıştırılan çokdisiplinlilik ile disiplinlerarasılık arasındaki farkı belirtmek gerekir. Çokdisiplinlilik birden fazla disiplinin "kesin terimlerle tanımlanmış bir matriste kesişmesi" beklenmeksizin (Cluck, 1980: 68) yanyana kullanımı iken, disiplinlerarasılık "birleştirici bir etkile-

şim” (Klein, 2000: 56) içeren bir süreci ifade etmektedir. Bu anlamda, çokdisiplinli bir yaklaşımın unsurları birbirini tamamlayabilir ya da kesişebilir ancak bu disiplinler arasındaki iletişimin asgari düzeyde olduğu varsayılır (Hanisch ve Vollman, 1983). Bu disiplinler arasında gerçek anlamda bir bütünleşme olmadığı için çokdisiplinli süreç bu disiplinlerde epistemolojik ya da yöntemsel bir değişim ya da farklılaşma yaratmaz.

Disiplinlerarasılığın ana kaynaklarından birisinin de pedagojik olduğu düşünüldüğünde, disiplinlerarası araştırma ile eğitim arasındaki kaçınılmaz bağ ortaya çıkmaktadır. Disipliner sınırların sorgulanması ile beraber disiplinlerarası eğitimin en temel amaçlarından birisi eleştirel düşüncenin geliştirilmesidir. Disiplinlerarasılık bağlamında bu ancak farklı disiplinlerin bilişsel ve teorik yapıları arasında geçiş yapabilme yetisi ve bu disiplinlerin incelediği alanlara yönelik yöntemsel ilkelerini mukayese edip uygulamakla mümkün olmaktadır. Bradbeer (1999: 382) eğitimde disiplinlerarasılığın sağlanmasında karşılaşılan üç temel problemin disiplinler arası çalışabilme, disiplinlerin kendi içlerinde sağladıkları olanakları yeterince idrak edebilme ve farklı disiplinleri sentezleyebilme olduğunu belirtmiştir. Bu sorunlar farklı disiplinlerin epistemolojik ön kabülleri ve söylemleri, bu disiplinlerin eğitim stratejileri ve gelenekleri düşünüldüğünde daha da karmaşık bir hal almaktadır. Çokdisiplinlilik ile disiplinlerarasılık arasında başta yaptığımız tanıma geri dönersek bu farklılıkların disiplinlerarasılıkta ne denli kritik bir hal aldığını daha iyi anlayabiliriz. Disiplinlerarasılığın çokdisiplinlilikten temel farkı, yani farklı disiplinleri kesin terimlerle belirlenmiş bir matriste kesiştirme özelliği bu epistemolojik ve pedagojik farkların gözetilmesini ve bu farklılıkların söz konusu disiplinlerarası yaklaşımın genel çatısında bütünleştirilmesini gerektirmektedir. Bu durumda tanıma gereği disiplinlerarasılık farklı disiplinleri bir araya getirmenin çok ötesinde, onları tutarlı bir bütünlük içinde birleştirme amacı taşır. Hem kurumsal gelişmeler hem de disiplinlerarasılığın doğası sonucunda disiplinlerarası birçok perspektifin kendi başına bir disiplin olduğunu gözlemlemekteyiz (örneğin arkeoloji, kültürel çalışmalar, iletişim bilimleri, kentsel çalışmalar, tarihsel koruma gibi).

Ancak, ‘disiplin haline gelmiş disiplinlerarası alanlar’ gözlemleri görünüşte paradoks oluşturacak bir durum disiplinlerarasılığa getirilen eleştiriler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Disiplinlerin giderek belirsizleşmesine ve disiplinlerarasılığın popülerleşmesine getirilen bu eleştiriler özellikle tarihsel olarak ortaya konulan metodolojik ölçütlerin kaybolduğu ve geleneksel alanların muğlaklaştığı noktalarında uzlaşmaktadırlar. Abbott (2001: 121) akademide giderek artan bir apokaliptik bakış açısından bahsetmektedir. Bu bakış açısının biçimlendirdiği akademik dünyada “İngiliz Dili profesörleri antropoloji yapmakta ve bunu kültürel çalışmalar olarak adlandırmakta, ekonomistler sosyoloji yapmakta ve bunu aile ekonomisi olarak adlandırmaktadır”. Geertz (2005: 31) benzer bir gözlem yaparak son yıllarda bir tür disiplinler dağınıklığının mevcut olduğunu ve her şeyin bu dağınıklığın içinde birbirine karıştığını belirtmektedir. Bu dağınıklık içerisinde temellerin kaydığını ve kültürel çalışmaların akademik dünyaya hakim olduğunu belirtmektedir. Ancak bu tür eleştirilerin bir anlamda disiplinlerarasılığın aşırı ucundaki yaklaşımları hedef aldığını belirtmek gerekir. Disiplinlerarasılığı savunan görüş içinde meseleyi disiplinlerlik ve disiplinlerarasılık arasında bir ikilik kurmaktan ya da disiplinlerliği tamamen yadsımaktan ziyade, bu ikisinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu belirten görüşler de vardır. Bu yaklaşım açısı disiplinler alanların olduğu gibi korunmasına ilişkin her türlü girişimin bilgi ve iktidar arasındaki karmaşık ilişkiyi yadsıma eğiliminde olduğunun da unutulmaması gerektiğini belirtmektedir. Kelley (1997: 21) disiplinler bir takım gelenekler tarafından biçimlendirildiğimiz için disiplinler yaklaşımlardan kaçamayacağımızı ve disiplinlerarasılığın “disiplinlerin modern bilgi probleminin merkezindeki konumunu güçlendirdiğini” iddia etmektedir. Dolayısıyla disiplinlerarasılık kendi paradigmasını ve söylemini oluşturarak, yine disiplinler sınırların etkilediği ve zorunlu olarak biçimlendirdiği bir akademik dil içerisinde işlemektedir. Dolayısıyla bu noktada fazlaca verimli olmayacağı düşünüldükçe disiplinlerarasılığın kendisini hedef alan tartışmalar yerine, disiplinlerarasılığın kendisini anlama çabası sürdürülecektir.

Disiplinlerarasılık her ne kadar giderek daha da popüler hale gelmekte ve güncel araştırma süreçlerinin belirleyici bir paradigması olarak ortaya çıkmaktaysa da, disiplinler ayrımını yarattığı

paradigmatik ve söylemsel farklılıklar ve uzaklıkların kendisini kurumsal anlamda da somutlaştırdığını görebiliriz. Özellikle yüksek öğrenimde geleneksel disiplinler ayrımına yaslanan araştırma, performans kriterleri ve yükselme ölçütleri, etkisini sürdüren ve sınırlarını koruyan bir akademik cemaatin temellerini oluşturmaktadır. Özellikle bu disiplinlerarası yaklaşımla Batı'ya göre daha geç tanışan Türkiye gibi ülkeler için daha çok geçerlidir. Disiplinlerarasılığın disiplinler ayrımlara yaslanan ölçütleri ve aslında geleneksel akademik cemaat kavramını büyük ölçüde etkilediğini rahatlıkla gözlemleyebilmekteyiz. Bu etki akademik cemaatlerin kendi sınırlarını tehdit ederken diğer yandan da cemaatler arasındaki ilişkileri de değiştirme eğilimindedir. Becher ve Huber (1990) akademik cemaatler arasında bir hiyerarşi ilişkisi bulunduğunu ve 'saf' bilimlerin ya da doğa bilimlerinin sosyal bilimler karşısında hiyerarşik olarak daha yüksek bir yerde durduğunu tespit etmektedir. Cole'un (1992) bu hiyerarşinin hangi değişkenler üzerine inşa edildiğine ilişkin açıklaması disiplinlerarasılığın etkisini de gözlememize yardımcı olacak niteliktedir. Bu değişkenlerden konumuz açısından en önemileri, yüksek derecede nicelikleştirme, akademik cemaat içindeki metodolojik ve kuramsal uzlaşma ve kuramlara dayanan doğrulanabilir bir takım öngörülerdir (Cole, 1992: 107). Açıkta ki disiplinlerarası yaklaşımın yaygınlaşması ile birlikte saf bilimlere yüklenen bu özellikler giderek sorgulanmaktadır. Tamamen nicelikleştirme eğilimi sosyal ve beşeri bilimlerle diyalog çerçevesinde yerini niteliksel araştırmaların da katkısına bırakmıştır. Bunun doğrudan etkisi saf bilimlerdeki akademik cemaatlerin kendi içindeki ve birbirleri arasındaki metodolojik ve kuramsal uzlaşmanın tehdit edilmesidir. Benzer biçimde bu hiyerarşi içinde yüksek bir yerde yer almak isteyen ve tarihsel olarak nomotetik olma eğilimi taşıyan sosyal bilimlerde de giderek giderek beşeri bilimlerin katkısına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla disiplinlerarasılık sadece saf bilimlerle diğer bilimlerin akademik cemaatleri arasındaki hiyerarşiyi değil, aynı zamanda bu iki alandaki akademik cemaatlerin hiyerarşik konumlanışını doğrudan etkilemiştir. Diğer yandan, disiplinlerarasılık ile birlikte akademik cemaatler arasındaki ilişkilerin değişmeye başlaması farklı uzmanlık alanlarının temel akademik pratiklerinde de değişimler yaratmıştır. Ülkemizde de son yıllarda yaygınlaşan ve popülerleşen proje faaliyetleri ve akademik performansta giderek proje yürütmeye verilen daha büyük önem buna güzel bir örnektir. Elzinga (1987) henüz 1980'lerde bu olguyu Batı dünyası için tespit etmiş ve akademik faaliyetlerin giderek daha fazla proje odaklı olmasını disiplinler ayrımların azalmasına bağlamıştır. Akademik dünyada giderek değer kazanan faaliyetler "sektörlerin ilgilerine ve önemli sorunlara bağlı olarak gelişen merkezler ve disiplinlerarası ağlara bağlı olarak gelişen" proje faaliyetleridir (Elzinga, 1987: 16). Bu yazının konusu olmamakla beraber proje faaliyetlerine verilen aşırı önem akademik cemaatlerin temel epistemolojik ve ontolojik problemlerle uğraşma ve pratiğe yaslanan kuramsal analiz yetilerini köreltme etkileri taşıyabilir.

Akademik cemaat kavramının ve disiplinlerarasılığın bu alana etkilerini anlamak ancak bu yapıların kurumsal uzantılarını anlamakla mümkündür. Akademik disiplinler üniversiteler, araştırma merkezleri, dernekler, burs veren kurumlar, akademik dergiler gibi bir takım kurumlar aracılığıyla kendi sınırlarını çizmekte ve düzenleyici sistemler haline gelmektedirler. Bu düzenleyici sistemler kendilerine ait bilgi dağarcıklarını geliştiren bilişsel sistemler ve sorunların nasıl çalışılacağına ilişkin normlar ve değerler içeren kültürel sistemler olarak kavramsallaştırılabilir (Buanes ve Jentoft, 2009: 448). Bu düzenleyici, bilişsel ve kültürel sistemler çalışılacak konuyu belirli bir perspektiften ele aldıkları ve konunun nasıl çalışılacağına dair bir takım ilkeler ve yollar (metodolojiler) ürettikleri için disiplinlerdir. Ancak Buanes ve Jentoft'un (2009: 449) siyasal sistemlerle kurdukları bir analogiyi takiben belirttikleri gibi akademik disiplinler çok gevşek biçimde yapılandırılmış 'anarşilerden' çok katı biçimde hiyerarşik olarak örgütlenmiş sistemlere kadar değişen bir takım formlara bürünebilirler. Aynı kavramsallaştırmanın mantığında hegemonik bir paradigmaya sahip olmayan ve gevşek biçimde yapılandırılmış disiplinler henüz olgunlaşmamış bir safhada tanımlanmaktadır. Robert Merton sosyolojinin çok fazla farklı alanı olduğu için çok az sonuca ulaştığı şeklindeki fikri bir anlamda sosyoloji disiplininin bu şemadaki 'olgunlaşmamışlığına' gönderme yapmaktadır (DiMaggio, 1997'den aktaran Buanes ve Jentoft, 2009: 449). Yani disiplin kavramına bu şekilde evrimci bir şema ile bakıldığında kümülatif bir bilimsel bilgi üretmenin temel koşullarından birisinin

düzenleyici, bilişsel ve kültürel sistemler olarak algılanan ve kapalı bir sistem olarak tahayyül edilen disiplinler aracılığıyla mümkün olabileceği görülmektedir. Temel soru bu tür bir şemaya ters düştüğü ve bu şemanın temellerini sarstığı düşünülen disiplinlerarasılığın kümülatif bilgi üretimini nasıl sağlayacağı sorunudur. Bu bilgi üretimini olduğu kadar bilginin aktarımını da içeren pedagojik bir sorundur. Genellikle disiplinlerarasılığa yüklenen paradigma yokluğu ya da belirli bir yöntemin bulunmayışı şeklindeki eleştiriler aslında tam da bu disiplinler geleneğinin çerçevesinde ve onun temel ilkelerine dayanarak geliştirilen eleştirilerdir.

Bu eleştirilerde gözlenen temel bir eğilim postmodern yaklaşımla disiplinlerarası yaklaşım arasında kurulan bir koşutluktur. Bu koşutluğun temelinde iki yaklaşımın da disiplinler ayrımları sorgulaması yatar. Postmodernizmin disiplinler ayrımlara karşı olması ve hatta "radikal bir disiplinlerarası karakter taşıması" (Rosenau, 1992: 6) postmodernizmin disiplinlerarasılık olduğunu göstermez. Disiplinlerarasılık ile postmodernizm arasında hem yöntemsel hem de epistemolojik açıdan birçok farklılık olduğunu belirtmek gerekir. Postmodern bir metodolojiden bahsedilecekse eğer bunu ancak 'şizoanaliz' kavramı ve bu kavram çerçevesinde işleyen bir 'semiyotik çokmerkezcilik' açıklığa kavuşturabilir (Murphy, 2000: 66-67). Olguların senkronik olarak çok farklı anlamlara gelebileceğini ve 'metnin' nihai bir okumasının mümkün olmadığı fikriyle beraber, postmodern olarak adlandırabileceğimiz geleneğin gerçeklik ve konvansiyonel anlamda bir metodoloji kavramıyla bağdaşmadığını söyleyebiliriz. Szostak (2007) postmodernist ve disiplinlerarası konuları karşılaştırdığı değerli çalışmasında, farklı alanlar açısından bu iki konumu mukayese etmektedir. Örneğin postmodernist konum hakikat iddiasında bulunabilecek hiçbir bilimsel metodun bulunamayacağını öne sürerken, disiplinlerarası konum farklı metodların güçlü ve zayıf yönleri bulunduğunu, dolayısıyla her disiplinin bütünleştirici yaklaşıma katkısı olabileceğini söylemekle yetinmektedir (Szostak, 2007: 66). Aynı zamanda disiplinlerarası konum, postmodernistlerin akıl karşısında sezgiyi öne çıkaran ve ilerleme fikrini topyekün reddeden radikal konumlarını ya açıklıkla belirtmez ya da bu alanda radikal bir tavır benimsemez (Szostak, 2007: 72). Disiplinlerarası konumu postmodernist konumdan ayıran en belirgin özelliklerden birisinin, daha önce belirtildiği gibi disiplinlerarası yaklaşımın bütünleştirici yaklaşıma ve onun hakikat iddiaları üretebileceğine duyduğu inançtır. Hatta disiplinler ayrımının sönümlenmesi ve bütünleştirme esnasında farklı disiplinlerin özgül katkıları sonucunda oluşabilecek amalgamın, gerçekliğin keşfinde tek tek metodlardan daha fazla müktedir olduğu inancı da bu iki konumu temel olarak birbirinden ayırmaktadır.

Sonuç

Disiplinlerarasılığın hem araştırma hem de pedagojik alanlarda kullanımı ile ilgili temel güçlük, kavramın çokdisiplinlilik ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir güçlük ise kavramın çokdisiplinlilik ile temel farkının yani bütünleştiriciliğin uygulanmasındaki zorluklardır. Öncelikle farklı disiplinlerin yöntemsel ve epistemolojik olarak iyi bir analize ve çalışılacak konuya spesifik olarak farklı araçların kullanımı ve disiplinlerarası alanın temel ilkelerinin oluşturulmasına dayanan bu süreç kuşkusuz kendine has zorluklar ortaya koymaktadır. Bu zorluklar iletişim bilimleri, kültürel çalışmalar, kentsel çalışmalar gibi görece daha köklü disiplinlerarası alanlar için bile sürmektedir. Bununla bağlantılı diğer bir sorun ise birinci alt başlıkta anlatıldığı üzere sosyal bilimlerin tarihsel olarak nomotetik bir alan tarifi yapmasından kaynaklanmaktadır. Disiplinlerarasılığın nomotetik alanda tariflenmiş sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimi gibi alanlarda kurulmasının doğurduğu güçlük üzerine bir de tarihsel olarak idiografik alanlarda tariflenen felsefe ve tarih disiplinleriyle kesişmelerin yarattığı güçlük eklenmektedir. Bu nokta, kadın çalışmaları, karşılaştırmalı edebiyat, kültür tarihi araştırmaları gibi alanlar için yeni güçlükler ve disiplinler sınırlara ilişkin yeni bir takım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Disiplinlerarasılığa getirilen temel eleştirilerden birisi yöntemin belirsizliği ya da sınırsızlık olsa da aslında disiplinlerarasılık ile postmodernizm arasındaki farklılardan da gördüğümüz gibi disiplinlerarasılık bütünleştirici yaklaşımın oluşmasında 'disipline olmamış bir disiplin' niteliğine bürünmektedir. Dolayısıyla bu anlamdaki eleştirilerin hedefi daha çok görece daha az köklü disiplinlerarası alanlara yönelik olarak okunmalıdır.

Disiplinlerarasılığın getirdiği bir başka radikal dönüşüm ise belirtildiği gibi akademik cemaat kavramı ve onunla beraber işleyen ve kurumsal ve yapısal olarak somutlaşmış ilişkilerde hissedilmektedir. Belirtilmiş olduğu gibi bu özellikle proje faaliyetlerinin akademik performans ve bilgi üretiminde giderek artan önemi ile de ilişkili bir sorundur. Kuşkusuz akademik cemaatlerin arasındaki ve kendi içlerindeki hiyerarşik ilişkilerle oluşan katı sınırların ve bu sınırların meritokrasinin gerçekleştirilmesindeki olumsuz etkilerini sorgulaması açısından bu olumlu bir gelişmedir. Ancak, akademik performansın ve akademik pratiklerin getirdiği ödüllerin proje yürütmeye bağımlı kılması farklı disiplinlerin ve görece köklü disiplinlerarası alanların kendi alanlarına özgü kuramsal çalışmaların giderek değer kaybetmesine yol açmaktadır. Kümülatif bilimsel bilgi üretiminin sadece sorun çözmeye dayalı bir süreç olmadığı ortadadır. Bahsedilen süreç bilimsel bilgiyi bu alanla sınırlama eğilimi göstermektedir ve bu etkide disiplinlerarasılığın rolü dikkate değerdir. Disiplinlerarası proje faaliyetlerinin hayli popüler olduğu ülkemizde disiplinlerarasılık üzerine kuramsal çalışmaların azlığı tam da bu noktanın kendisinin bir kanıtı gibidir. Halbuki disiplinlerarasılık üzerine uluslararası literatürde onyıllardır kuramsal bir çaba mevcuttur ve yeni yapılan disiplinlerarası araştırmalar ışığında bu kuramsal çalışmalar devam etmektedir.

Disiplinlerarasılık yüzeysel olarak algılandığında basitçe farklı disiplinlerin işbirliği gibi algılanmaktadır. Gerek proje faaliyetlerinde, gerekse pedagojik süreçlerde bu şekilde algılandığı durumlarda sıklıkla karşılaşmaktayız. Aslında disiplinlerarasılık, bu çalışmada da belirtildiği gibi, konvansiyonel disiplinler ayrırımların sorgulandığı ve pratiği süresince bu disiplinler ayrırımların yerini bütünleştirici, 'disiplin olmayan bir disiplinin' aldığı bir süreçtir. Bu süreci köklü disiplinlerarası alanlarda, kültürel çalışmalar, iletişim bilimleri, arkeoloji, kentsel çalışmalar, vb., rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Dolayısıyla disiplinlerarası bir alan disiplinler sınırların yarattığı ve hem kurumsal hem de sembolik sınırlar anlamında işleyen bilgi iktidar bağıntısından kaçınmaya çalıştığı sürece (bunun ne denli mümkün olduğu ayrı bir araştırma konusudur) 'disiplin olmayan bir disiplin' halinde kümülatif bilimsel bilgi üretimine olumlu yönde katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Abbott, Andrew (2001). "Chaos of Disciplines." Chicago: University of Chicago Press.
- Aristotle (1952). "On the Parts of Animals." Great Books of the Western World. Robert Hutchins (der.) içinde. Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Becher, Tony ve Ludwick Huber (1990). "Editorial." European Journal of Education. 25(3): 235.
- Bradbeer, John (1999). "Barriers to Interdisciplinarity: Disciplinary Discourses and Student Learning." Journal of Geography in Higher Education. 23 (3): 381-396.
- Buanes, Arild ve Svein Jentoft (2009). "Building Bridges: Institutional Perspectives on Interdisciplinarity." Futures. 41: 446-454.
- Cluck, Anne (1980). "Reflections in the Interdisciplinary Approach to the Humanities." Liberal Education. 66 (1): 67-77.
- Cole, Stephen (1992). "Making Science: Between Nature and Society." Cambridge, MA: Harvard University Press.
- DiMaggio, Paul (1997). "Epilogue: Sociology as a Discipline." Sociological Visions. Kai Erikson (der.) içinde. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Elzinga, Aant (1987). "Internal and External Regularities in Research and Higher Education Systems".

Disciplinary Perspectives on Higher Education and Research (Report 37: Papers presented at an International Seminar) içinde. Sweeden. Stockholm University.

Frank, Roberta (1988). "Interdisciplinary: the First Half-Century." Words: for Robert Burchfield's Sixty-Fifty Birthday". in Eric G. Stanley (der.) içinde. Woodbridge: D.S. Brewer.

Geertz, Clifford J. (2005). "Rearticulating Anthropology,." Unwrapping the Sacred Bundle: Reconfiguring the Discipline of Anthropolog. Daniel Segal ve Sylvia Yanagisako (der.) içinde. Durham: Duke University Press.

Hanisch, Thor Einar ve Wolfgang Vollman (der.) (1983). "Interdisciplinarity in Higher Education." Bükreş: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization.

John, Mary (1996). "Discrepant Dislocations: Feminism, Theory, and Postcolonial Histories." Berkeley, CA: University of California Press.

Kelley, Donald (1997). "The Problem of Knowledge and the Concept of Discipline." History and the Disciplines: The Reclassification of Knowledge in Early Modern Europe. Donald R. Kelley (der.) içinde. Rochester: University of Rochester Press.

Klein, Julie Thompson (2000). "A Conceptual Vocabulary of Interdisciplinary Science." Practicing Interdisciplinarity. Peter Weingart ve Nico Stehr (der.) içinde. Toronto: University of Toronto Press.

Klein, Julie Thompson ve William H. Newell (1998). "Advancing Interdisciplinary Studies." Interdisciplinarity: Essays from the Literature. William H. Newell (der.) içinde. New York: College Entrance Examination Board.

Moran, Joe (2010). "Interdisciplinarity". Londra: Routledge.

Murphy, John (2000). "Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştirisi." Çev., Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Rosenau, Pauline Marie (1992). "Post-modernism and the Social Sciences." Princeton, NJ: Princeton University Press.

Steinmetz, George (der.) (1999). "State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn." Ithaca, NY: Cornell University Press.

Stember, Marilyn (1998). "Advancing the Social Sciences Through the Interdisciplinary Enterprise." Interdisciplinarity: Essays from the Literature. William H. Newell (der.) içinde. New York: College Entrance Examination Board.

Szostak, Rick (2007). "Modernism, Postmodernism and Interdisciplinarity." Issues in Integrative Studies. 25: 32-83.

Wallerstein, Immanuel (2004). "The Three Meanings of 'Discipline'." Reinventing the Social Sciences (OECD Proceedings) içinde. Paris.

Wallerstein, Immanuel (der.) (1996). "Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences." Stanford: Stanford University Press.